

Odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a i njihov značaj za razvoj državnosti Bosne i Hercegovine – zbornik radova. Sarajevo 2020: Savez antifašista i boraca narodnooslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini.

Tokom Drugog svjetskog rata, dok su još uvijek odjekivali topovi po bosanskohercegovačkim brdima, odvijale su se i vatrene rasprave među vodećim članovima partizanskog pokreta o sudbini i budućem statusu Bosne i Hercegovine. Iako je tu bilo raznih lutanja i nerazumijevanja, jedna crta nikada nije pređena: podjela nije dolazila u obzir. Još prije izbijanja rata, nakon što je Sporazumom Cvetković-Maček 1939. faktički dokusurena već ranije primjetna podjela Bosne i Hercegovine, bosanskohercegovački komunisti su osuđivali taj čin kao „buržoaski sporazum na račun radnog naroda“ Bosne i Hercegovine, pa će taj stav o potrebi očuvanja cjelovitosti BiH biti konstanta u čitavom kasnijem historijskom hodu. Ali, uz to nesporno zalaganje za očuvanje cjelovitosti, postavljalo se pitanje statusa te cjeline. Na toj tački su vođene žive rasprave tokom 1943-1944. godine. Iako nije sačuvana sva arhivska građa koja bi omogućila da se o tome detaljno raspravlja, jasni su okviri unutar kojih su se rasprave odvijale. Tu se postavila dva pitanja: da li će Bosna i Hercegovina imati status autonomne oblasti ili federalne jedinice, te pitanje državnosti pojedinih cjelina unutar jugoslavenske federacije. O prvoj nedoumici se raspravljalo i u našoj literaturi, ali se čini da je sada to pitanje već dobro riješeno: ideje o tome da Bosna i Hercegovina kao cjelina dobije status autonomne oblasti, a ne federalne jedinice nisu izrastale iz nekog antibosanskog usmjerenja komunističkog pokreta nego iz dosljednog slijedenja sovjetskog modela uređenja države, prema kojem su „federalne jedinice trebale biti ustrojene kao nacionalne republike, a etnički izmiješane povijesne regije mogle su imati status autonomnih pokrajina ili oblasti,“ i tu se krije razlog zbog čega je jedan dio vodećih jugoslavenskih komunista zastupao stav da Bosna i Hercegovina kao povijesna regija s etničkim izmiješanim stanovništvom ne treba imati status federalne jedinice. Poznato je i kako se grupa bosanskohercegovačkih komunista, sa Rodoljubom Čolakovićem, Avdom Humom i još nekim tadašnjim aktivistima narodnooslobodilačkog pokreta, uspjela izboriti da Bosna i Hercegovina dobije status republike, pri čemu je Titova podrška toj ideji bila presudna. Na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a u novombruu 1943. u Mrkonjić Gradu o Bosni se ne govori kao o republici nego kao „zemlji“ u kojoj su „osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih“, da bi na Drugom zasjedanju u Sanskom Mostu 1944. Bosna

i Hercegovina bila proglašena jugoslavenskom federalnom jedinicom. Bilo je to u skladu s procesom građenja suverene države Jugoslavije i konstituiranje federalnih jedinica čija su rukovodstva u vođenju rata i revolucije imala priličnu samostalnost u skladu sa regionalnim i lokalnim specifičnostima. Poslije Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1943. i odluke o konstituiranju jugoslavenske države kao federacije, pojedine republike su afirmirale svoju državnost, ali ne na račun jugoslavenskog državnog centra. Drugim riječima, izgradnja državnosti pojedinih republika kao federalnih jedinica nije značila slabljenje jugoslavenskog državnog centra, budući da se jugoslavenski federalizam izgrađivao po sovjetskom modelu „u kojem je prednost [državnog] centra pred dijelovima [tj. republikama] kontrolom strogo centralistički organizirane Komunističke partije uvijek ostala osigurana“. Drugo zasjedanja ZAVNOBiH-a (Sanski Most, 30.6. – 2.7.1944.) bilo je presudno u izgradnji državnosti Bosne i Hercegovine tokom Drugog svjetskog rata. Podsjetimo da su na tom zasjedanju usvojene brojne odluke koje su označile uspostavljanje „državnih institucija Federalne Bosne i Hercegovine“.

O tome je 2019. u Sanskom Mostu organizirana rasprava koja je ovih dana pretočena u zbornik radova čiji je izdavač SABNOR Bosne i Hercegovine. Zbornik sadrži četrnaest članaka. Nakon pozdravnih obraćanja Nijaza Skenderagića i Jasmine Pašalić, akademik Mirko Pejanović detaljno analizira odluke Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a i pokazuje kakav je njihov značaj za razvoj državnih institucija Bosne i Hercegovine i kako su te odluke bile pravna osnova državne organizacije Bosne i Hercegovine, te omogućile zaokruživanje državnog ustrojstva Bosne i Hercegovine na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a. Pejanovićeva teza je da „središnji momenat u izgradnji državne organizacije Bosne i Hercegovine postaje jedinstvena volja vijećnika Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a da se ZAVNOBiH proglasi najvišim zakonodavnim i izvršnim tijelom Federalne Bosne i Hercegovine“, čime je postavljena osnova za izgradnju državne vlasti.

Akademik Miodrag Simović i Milena Simović u svom radu podrobno analiziraju značaj *Deklaracije o pravima građana Bosne i Hercegovine* iz 1944. godine u kontekstu odredaba *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*. Pokazuju kako su prava koja su zagwarantirana ovom *Deklaracijom* u suštini ista prava koja su sadržana u *Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda* (*Evropska konvencija*), kao

najznačajnijem međunarodnom govoru iz oblasti zaštite ljudskih prava i sloboda. Autori pokazuju kako *Evropska konvencija*, na osnovu *Ustava Bosne i Hercegovine*, ima supremaciju nad svim drugim zakonima, te postoji odstupanja na snagu Ustava Bosne i Hercegovine iz 1995. godine, dakle i prije nego što je *Evropska konvencija* ratificirana 2002. godine. Autori analiziraju razne slučajeve u kojima su sudovi u Bosni i Hercegovini (Ustavni sud, ali i lokalni sudovi) svojim odlukama izravno primjenjivali odredbe *Evropske konvencije* u slučajevima kršenja ljudskih prava pojedinaca u Bosni i Hercegovini. Autori posebno naglašavaju ulogu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i zaključuju kako su „zaštita i ostvarenje ljudskih prava i osnovnih sloboda (...) u funkciji izgradnje demokratskog društva i nema sumnje da u tom smislu Ustavni sud ima izuzetno značajnu ulogu, prije svega kao institucija koja garantuje obezbjeđenje te zaštite na najvišem nivou. Slijedeći praksu *Evropskog suda* Ustavni sud postao je kreator standarda u primjeni *Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama*, koje svoje izvorište imaju i u *Deklaraciji o pravima građana u BiH iz 1944. godine*“. Akademik Slavo Kukić u svom radu odlukama ZAVNOBiH-a pristupa iz perspektive kraja 20. i početka 21. stoljeća u Bosni i Hercegovini. Kukić odgovara na pitanje kakve su pouke odluka ZAVNOBiH-a za budućnost Bosne i Hercegovine kao zajedničkog doma svih koji ovdje žive. Velika ratna razaranja i brojne žrtve (najmanje 100.000 ljudskih života) nisu ipak uništile nadu za mogućnost da ljudi u Bosni i Hercegovini ponovo počnu živjeti na način kako su živjeli stoljećima – „sa svojim susjedima i komšijama, međusobno se pomažući i dijeleći i dobro i zlo“. Kukić analizira stanje u bosanskohercegovačkom društvu poslije 2005. kada su se, nasuprot tom prvom poslijeratnom talasu optimizma, počeli uočavati „trendovi (...) suprotna predznaka“. Kukić pokazuje kako sve više slobodno počinju djelovati antidržavni pokreti, ukazuje na centre u kojima se, ne samo verbalno, sve češće osporava država Bosna i Hercegovina. Autor pri tomu ukazuje i na odgovornost međunarodne zajednice za takvo stanje. Na kraju, Kukić pokazuje kako su danas u BiH odredbe iz odluka ZAVNOBiH-a o ravnopravnosti naroda i građana, te o nedjeljivosti Bosne i Hercegovine daleko od stvarnih prava (danas ne postoji puna ravnopravnost i jednakost, a pasivno biračko pravo ne vrijedi za sve punoljetne građane). Kukić uprkos tome zaključuje kako „tračak nade“ za povratak na principe ravnopravnosti i jednakosti postoji u mladima koji „tek stasavaju“ i od kojih se može „očekivati i drugačiji odnos prema njihovoj budućnosti od onoga koji su im nerijetko priređivali vlastiti roditelji.“

Elmir Sadiković pokazuje kako su se formirali i razvijali narodnooslobodilački odbori kao prvi i privremeni organi vlasti, ukazuje na propise koji su regulirali nadležnosti tih odbora (*Fočanski propisi* iz februara 1942. i *Krajinski propisi* iz septembra 1942.) te posebnu pažnju posvećuje značaju odluka Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a u afirmaciji tih odbora kao organa narodne vlasti.

Denis Bećirović se osvrće na značaj odluka sa Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a za obnovu državnosti Bosne i Hercegovine u ratnim uvjetima. Husnija Kamberović analizira izlaganja pojedinih delegata na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a koji su se pozivali na ideju državnosti Bosne i Hercegovine. Kamberović prepoznaje četiri skupine diskutanata koji su se pozivali na ideje bosanskohercegovačke državnosti iz prošlosti, ali su svi Bosnu i Hercegovinu zamišljali kao ravnopravnu članicu u jugoslavenskoj federaciji.

Dževad Drino pokazuje kako je *Deklaracija o pravima građana u BiH* donesena po uzoru na francusku *Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina* od 1789, te skreće pažnju na ulogu koju su Moša Pijade, ali i bosanskohercegovački partizanski rukovodioci Rodoljub Čolaković, Avdo Humo, Hamdija Čemerlić i Hasan Brkić imali u razvijanju ideje ustavnosti u Bosni i Hercegovini, koja je prvim Ustavom od 31. decembra 1946. definirana kao *narodna država republikanskog tipa*.

Benjamina Londrc analizira *Deklaraciju o pravima građana BiH* i zastupa tezu kako je ta Deklaracija, kao i ostali akti usvojeni na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a „na nivou današnjih evropskih standarda“ kada je riječ o poštovanju ljudskih prava, nacionalne ravnopravnosti, slobode vjeroispovijesti, rodnih i imovinskih prava i tako dalje. Na kraju zaključuje kako Deklaracija „ne oživotvoruje idealna prava, nego stvara, ustanovljava, postavlja ljudska prava kao sredstva stabiliziranja i potenciranja ljudima BiH primjerenog života.“

Asim Mujkić „komparira značenje koncepcija *građanina*, *naroda* i demokratsku praksu zavnbihovske i današnje Bosne i Hercegovine (...) Referiranjem na zavnbihovska značenja autor pretresa potencijalna emancipatorska značenja ovih koncepata i sugerira drugačiju perspektivu pristupa savremenim bosanskohercegovačkim političkim i društvenim problemima“. Besima Borić piše o ženama učesnicama zasjedanja ZAVNOBiH-a i pri tome daje njihove kraće biografije, dok Suada Hadžović ukazuje na tradiciju ženskog aktivizma

i ulogu žena u izgradnji narodne vlasti u Bosni i Hercegovini. Vildana Selimbegović pokazuje kako je list *Oslobođenje* pisao o Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a. Zlatko Dukić u svom radu akcenat stavlja na zanemarivanje ZAVNOBiH-a u javnom prostoru danas, tvrdeći da to čine pojedini dijelovi političkih elita plašeci se ideja ZAVNOBiH-a kao „kolosalno neugodnog i neizbrisivog svjedoka i dokaza njihovog neznanja, nesposobnosti, zle namjere i nepojamne neodgovornosti za sve ono šta i kako bezobrazno ne rade“.

Na kraju zbornika je rad Mule Hodžića u kojem se kompariraju *Deklaracija o pravima građana u BiH iz 1944.* i *Platforma Predsjedništva BiH za djelovanje u ratnim uslovima iz 1992.* godine. Hodžićeva je teza da *Platforma iz 1992.* „odiše duhom, riječju i stavovima iz dokumenata ZAVNOBiH-a“ 1944. godine.

Danas se čini da su i *Platforma iz 1992.* i odluke ZAVNOBiH-a 1943-1945. daleko od bosanskohercegovačke političke realnosti. „Zasluga“ je to političkih (kao i intelektualnih) elita, ali ovaj zbornik radova pokazuje da je zadaća akademske zajednice podsjećati na te dokumente kako bi se pokazao jedan od mogućih izlaza iz ćorsokaka u kojem se nalazi država Bosna i Hercegovina. Jednako kao što nije moguće „švapski adet unijeti u bosanski vilajet“, tako nije moguće niti prepisivati stare modele organizacije države, ali razumijevanje povijesnih konteksta u kojem su određene odluke donošene može pomoći otkrivanju novih modela u novim povijesnim okolnostima. Ovaj zbornik radova sigurno tome može pomoći.

Husnija Kamberović